

SZAKDOLGOZAT

László Andrea

2024

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Georgikon Campus

Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet

Vidékfejlesztési agrármérnöki alapképzési szak

*A székelyföldi turizmus helyzete és a vidéki térségek
fejlesztésének lehetőségei*

Belső konzulens: Dr. Bánhegyi Gabriella
egyetemi docens

**Belső konzulens
intézete/tanszéke:** Agrár- és Élelmiszergazdasági
Intézet/Agrárgazdaságtani és
Agrárpolitikai Tanszék

Készítette: László Andrea

Székelyudvarhely

2024

Tartalom

1.Bevezetés és célkitűzések	3
2. Irodalmi áttekintés	4
2.1.A turizmus jelentősége Romániában.....	4
2.2.Székelyföld elhelyezkedése és földrajzi adottságai	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.3.A kultúra és a turizmus kapcsolatrendszere	8
2.4. A kulturális turizmus meghatározása	9
2.5. Az örökségturizmus	11
2.5.1. Az örökségturizmus fogalma, típusai.....	12
2.6. Az örökségturizmus és a kulturális turizmus összevetése.....	13
2.7. A fenntartható turizmus jellemzői.....	14
2.8. A desztinációs életciklus model	16
2.9. Székelyföld turisztikai helyzetértékelése	17
3. Anyag és módszertan	22
4. Saját vizsgálatok eredményei.....	26
5. Összefoglalás és következtetések.....	33

Ábrajegyzék

1. ábra:A Gyilkos tó	7
2. ábra:Desztinációs életciklus görbe	17
3. ábra: Csíksomlyói búcsú	19
4. ábra Szálláshelyek számának változása Romániában 2019 - 2022 között	20
5. ábra:Vendégéjszakák számának változása Románia szálláshelyein 2018-2022 között.....	22
6. ábra:Ezer Székely leány találkozó.....	26

Táblázatjegyzék

1. táblázat: Szakértői mélyinterjúk alanyai.....	23
--	----

2. táblázat: Vonzerőleltár Székelyföldön	26
3. táblázat: A szakértők véleménye a kulturális térségek fejleszthetőségéről.....	27
4. táblázat: A székelyföldi kulturális turizmus fejlesztésének SWOT elemzése.....	31

1.Bevezetés és célkitűzések

Erdély egy csodálatosan szép terület Székelyföldnek és ezen belül a Sóvidéknek,tájai a magyarság által lakottak, akiket itt úgy ismerünk, hogy székelyek.

Összeségében azért választottam ezt a témát mert mindig is érdekelt a turizmus, a vidéki térségek fejlődése és fejlesztése.Mivel a turizmusáról ismert Szováta és Parajd szomszédságában élek Kibédén, ezért fontosnak tartom e vidéki térségnek feltárását, kiaknázását.Érdekel, hogy milyen mértékben javítható a vidékfejlesztési intézkedés által ez a térség ahol élek.Véleményem szerint nagyban befolyásoló tényező a kellőképpen kialakított infrastruktúra, a rendezett és tiszta környezet.Minél fejlettebb egy térség annál élhetőbb az ott lakók számára, és vonzóbb az ide látogató turista számára is.Szerintem a helyi erőforrásokra épülő turizmus fejlesztése nagyban előmozdítja a vidék értékeit.Szováta a híres heliotermikus sós tó is egy meglévő természetes erőforrás, turisták ezrei látogatják különböző gyógyhatásai miatt.Vizsgálataimnak és elemzéseimnek célja a székelyföldi megyék turista forgalma és látványosságainak feltárása.Mivel a kulturális turizmus kevésbé van megemlítve térségünkben mint a gyógyturizmus, ezért gondoltam ezt a turizmus formát bővebben kifejteni.A fent említett székelyföldi térségek a Sóvidék peremén elhelyezkedő települések, amelyek hagyományairól is ismertek.Erre a vidékre érkező turista betekintést nyerhet, ősszel megszervezésre kerülő hagyományos szüreti felvonulásról, aztán a telet elűző farsangi multságokról is.Ugyanakkor azok a turisták akik kizárólag kulturális érdekeltségük miatt látogatják a térséget, azoknak is lehetőségük adódik ilyen jellegű kirándulásokon részt venni.Zarándokhelyek látogatása, templomok, várak, erődítmények, könyvtárak, híres író,-költő szülőházának megtekintésére.Véleményem szerint fontosak a vidékfejlesztési intézkedések teljes körű kihasználása és lehívása egy térségen belül.Elengedhetetlen, hogy hozzáértő, szakmai tudással rendelkező vidékfejlesztési szakértők dolgozzanak ezen tevékenységben.Egy térségben ha adottak a helyi erőforrások, akkor azt teljes egészében támogatni és fejleszteni kell, figyelve a helyi adottságokra.A Kárpát-medence magyarlakta területei közül minden bizonnyal Erdélyben található a legtöbb külhoni nemzeti kulturális értékünk. A turizmus és a kultúra kölcsönhatásának különleges, eddig kellően nem hangsúlyozott jelentősége van a határral az

anyaországtól elválasztott, ugyanakkor történeti, nyelvi és kulturális azonossága okán a nemzetünk részét alkotó erdélyi magyarság életében. Kiemelten igaz ez Erdélyen belül a Székelyföldre, mely Magyarország után a második olyan összefüggő térség, ahol a magyarság túlnyomó többségben és tömbben él. Mindez indokolja a kulturális turizmus jelenlegi állapotának és továbbfejlesztési lehetőségeinek feltárását, vizsgálatát annak érdekében, hogy e régióban ez az ágazat is hozzájárulhasson őshonos nemzeti közösségünk szülőföldön maradásához és boldogulásához. Mindehhez társul személyes motivációm, mely abból fakad, hogy itt élek és gyakori utazásaim révén magam is meggyőződtem már Erdély és azon belül Székelyföld különleges adottságairól, értékeiről. Ezért tartom érdemesnek a kulturális turizmus témakörét a kulturális alapú gazdaságfejlesztés lehetőségeként is vizsgálni, ily módon kapcsolódva ehhez az új közművelődési, ugyanakkor gazdasági jelentőséggel is bíró folyamathoz, mely egyre inkább felértékelődik nemcsak Magyarországon, hanem az egész Kárpát-medencében, mindenütt, ahol magyar kulturális értékek találhatók.

2. Irodalmi áttekintés

2.1. A turizmus jelentősége Romániában

Románia természeti adottságai kedveznek az idegenforgalomnak. Országunk turizmusa varázslatos természeti tájaira, valamint a régiók gazdag történelmére és hagyományaira összpontosít. Románia érzékletes diszlettet bír, beleértve a gyönyörű, erdős és lélegzetelállítóan magas hegyeivel éleskedő Kárpát-hegységet, a Fekete-tenger partját és a Duna-deltát, mely napjainkban is a legnagyobb és legszínesebb növény-, illetve állatvilággal megőrzött delta Európában. Természeti tájak kiemelkedő látványa, azon falvak lakóinak köszönhető, akik évszázadok óta itt élve, hagyományos szokásaikkal, életmódjukkal fenntartották azt. Románia rendkívül gazdag középkori várakkal és városokkal, vallásos építészeti műrekekben, valamint mesterségesen alkotott csodálatos objektumokkal (völgyzáró gátak pl. Zeteleki gát-Hargita megyében, Bözödi gát-Maros megyében) rendelkezik amelyeknek köszönhetően teljeskörű turisztikai potenciál várja az ide látogató turistákat. Egész évben a hegyvidéki üdülőhelyek alkalmasak a pihenésre, wellness, illetve kezelési csomagokat kínálnak. Télen a Szinaja, Busten,

Azuga, Predeal és Brassópojánna síterepek a turisták kedvelt célpontjai. Románia turisztikai potenciáljának értéke a természeti és antropikus turisztikai célok sokfélesége, valamint az egyedi erőforrások megléte jellemez. Hazánkat azon legkedvezőbb országok közé sorolják, melyeknek lehetősége van a teljes turizmus biztosítására. (Reményik, 2019)¹

Románia turizmusának főbb formái közé sorolhatjuk a következőket:

- Fürdő-, ill gyógyturizmus
- Kulturális turizmus
- Falusi turizmus
- Ökoturizmus
- Lovas turizmus

Fürdő-, ill gyógyturizmus: az idegenforgalomnak azt a speciális formáját jelöli, amely során műtét elvégzése céljából illetve orvosi kezelés során, egy másik országba utazik a vendég. A betegség gyógyítása, kezelése céljából különféle tipikusan természeti gyógytényezőre (gyógybarlang, gyógyiszapra) épülő gyógymódok igénybevételéhez kapcsolódik.

Kulturális turizmus: napjainkban a turizmuson belül egyre nagyobb szerepet tölt be. Románia színes vonzerői és a természeti táj szépségei mellett a népművészet, építészet jelen lévő értékei adják. Az ország gazdag kulturális értékei közé tartozik a népművészet (festett faragott bútorok, székely kapuk), kulturális rendezvények (zenei és művészeti fesztiválok), építészeti emlékek (erődtemplomok).

Falusi turizmus: vidéki környezetben, a turizmus egy sajátos formája, ami a szállást, étkezést és programok lehetőségét rejti magába. A turista a falusi környezeten belül közvetlenül megismeri egy tájegység életét és hagyományát (disznóvágás, helyi gasztronómia, eszténa látogatás) stb.

Ökoturizmus: felelős olyan úti célokra, ahol a növényvilág, állatvilág és a kulturális örökség az elsődleges vonzerő. Románia a biodeverzitás szempontjából Európa élvonalába tartozik: 27 nemzeti park, valamint a Natura 2000 hálózathoz tartozó több mint 350 védett terület. A

hagyományos paraszti életmód nagyon ritka az Európai Unió belül, amely még mindig létezik Románia egyes vidékein, éppen ezért ennek jelentős turisztikai potenciálja van.(Gáspárné, 1983)²

Lovas turizmus:Ma a lótenyésztés már főként sport, egyre kevesebben használják igavonásra a mezőgazdaságban, de annál inkább egészségügyi célokra szolgál.Télen pedig lovas szánózásra is használják.

2.2. Székelyföld elhelyezkedése és földrajzi adottságai

A Keleti-Kárpátok középső és délkeleti vonulatait, hegyközi medencéit, az Erdélyi-medencét, ezen belül a mezőségi peremterületeket foglalja magában Székelyföld.

A természet minden csodájával ékesített székelyföldi táj változatos és különleges. Földtani felépítésének, festői sziklaalakzatainak, havasalji régióinak, hatalmas erdőségeinek és gazdag vízhálózatainak köszönhetően Európa egyik sajátos vonásokat hordozó területe.Nemcsak székelyföldi viszonylatban, de Kárpát-medence szinten is kiemelkedő vonzerők a Békás-szoros és a Gyilkos tó, a Szent-Anna-tó, a Tusnádi szoros, a Felső-Maros áttörés, a Nagyhagymás-Egyeskő-Tarkó vonulat, a Rétyi-nyír és a szováti Medve-tó.A 1.Ábrán megtekinthető a Gyilkos tó, amit egy emlékezetes kiránduláson készítettem.Csodálatos hely, mindig is kedveltem meglátogatni.

Székelyföld Erdély egyik jól körülhatárolható földrajzi-történelmi-néprajzi tájegysége, területének nagysága 13.500 km², jelenleg azonban egyesek a szűkebb értelemben vett Székelyföldön csak 10.876 km² értenek és közel 600 települést foglal magában.Székelyföld területének elméleti csökkentését semmivel nem lehet indokolni, ha csak nem fogadjuk el azt az önfeladó politikát, mely egyesekre jellemző, hiszen attól, hogy a legutóbbi(1968)területi átszervezéskor kiterjedt területeket és szinmagyar településeket csatoltak a moldvai megyékhez, attól az a föld még székely.Kiterjedését ha összehasonlítjuk néhány európai országgal, már mindjárt láthatjuk, hogy nem véletlenül nevezik egyesek Székelyországnak (Orbán,

1868)³.Lakóinak túlnyomó többsége ma is Magyar nemzetiségű, de az utóbbi évszázadokban más népek is letelepedtek a magyarok közé, vagy mellé, mint a románok, romák, örmények, zsidók, németek, olaszok stb.E népek egy része beleolvadt a többségi magyarságba(örmények,németek,olaszok), míg mások megőrizték nemzeti sajátosságaikat(románok, akik a Székelyföld bizonyos részein, főleg a Marosszék nyugati és északi felén a magyarok egy részét is asszimilálták). Székelyföld keleti határa egyezik az egykori Magyarország keleti határával, délen az egykori Szászfölddel, észak-nyugaton az egykori Maros-Torda vármegyével határos, északon pedig Beszterce-Naszód vármegyével.Domborzata főleg hegyes, de találunk dombokat és kisebb sík területeket is,ami meghatározza e vidék lakosságának életvitelét. (Bánhidai, 2016)⁴

Gyilkos-tó

1. Ábra: A Gyilkos tó (forrás:saját készítés)

2.3.A kultúra és a turizmus kapcsolatrendszere

A kulturális turizmus erdélyi és azon belül székelyföldi vizsgálata és az erre épülő fejlesztési program arra nyújt lehetőséget, hogy tervszerűen és komplexen kibontakozzon a kulturális alapú gazdaságfejlesztés folyamata egy adott régióban, Erdélyben (mely nagyobb, mint a jelenlegi Magyarország területe). E folyamat középpontjába egy térségi kulturális turizmusfejlesztéssel összefüggő programcsomag helyezhető székelyföldi, illetve erdélyi alkotóelemekkel, melynek tartalmát a kulturális turizmussal kölcsönhatásban lévő, azt tartalommal gazdagító különböző szakterületek jelentik (Horváth, 1999)⁵. Ebből a szempontból a természeti és építészeti örökség mellett számításba jöhet az élő magyar kultúra, így többek között a helyi alapanyagokra épülő népi kézművesség ugyanúgy, mint a gyógynövénykincs, annak egészségvédő hasznosítása vagy éppen a gasztronómia és borkultúra. De ide tartoznak a különböző köz- és magángyűjtemények, illetve a színházi kultúrát átörökítő, megújító intézmények szolgáltatásai, turisztikai szerepvállalási lehetőségei, vagy akár az önkéntes tűzoltók hagyományőrző szerepének látványos megjelenése. A kulturális turizmus továbbfejlesztésében figyelembe vehető és felhasználható továbbá a különböző honismereti tevékenységek köre is (Horváth, 2006).⁶

Fentieket figyelembe véve indokoltnak és időszerűnek tartottam a jelenlegi Magyarországon kívüli legnagyobb nemzeti közösségünk lehetőségeinek feltárását a kulturális turizmus területén.

McIntosh és Goeldner véleménye szerint a kulturális turizmus minden olyan utazás, „amelynek során az utazó megismeri mások történelmét örökségét, vagy jelenlegi életét.” A „megismerni” szó alatt tudatos erőfeszítést értünk. A kulturális turista törekszik a felkeresett desztináció kultúrájának megismerésére, az azzal kapcsolatos ismeretei bővítésére. A kultúra meghatározza a turisták keresletét, valamint azt is, hogy a turista milyen attrakciókat keres fel.

A kultúra következő formáiban érvényesül leginkább: (Lengyel, 1986) ⁷

- Élettelen kultúra – például épületek, építészeti stílusok, művészeti alkotások, használati tárgyak

- A mindennapi életben kifejeződő kultúra – szabadidős tevékenységek, életmód, szokások
- Megelevenített kultúra – például fesztiválok, karneválok, hagyományőrző események

Az élettelen kultúra elemei alatt ember alkotta örökségeket, többek között várakat, múzeumokat, kastélyokat, templomokat értünk. Ezen építmények emberi közreműködés nélkül is hasznosíthatóak a turisták számára.

A mindennapi életben kifejeződő kultúra megjelenik például a turisták által látogatott desztinációk lakosainak megjelenésében, öltözködésében, viselkedésében, étkezési szokásaiban, nyelvében. A turisták számára élményt jelenthet a vásárlás egy egzotikus piacon vagy a nézelődés egy kávézó teraszán. Bár a kultúrának ezen összetevője a turizmus szektor által nehezen befolyásolható, sokszor a mindennapi élet pillanatai hagyják a legmélyebb benyomást a látogatóban. A megelevenített kultúra csak részben megfogható összetevőkből áll, mint a zene, a történelmi események és személyek megidézése, az előadóművészet vagy a kézműves mester-ségek bemutatása. Ebbe a kategóriába olyan turisztikai attrakciónak tekinthető események tartoznak, mint például a fesztiválok, a karneválok, korhű jelmezben történő idegenvezetés vagy a skanzenekben gyakori kézműves bemutatók.

Egy másik csoportosítás alapján a kulturális turizmus tematikus részei az alábbiakhoz kapcsolódnak: épített örökség, világörökségi helyszínek, nemzeti és történelmi emlékhelyek, szellemi örökségen alapuló vonzerők, tematikus útvonalak, hagyományok megismerése, turisztikai vonzerőt jelentő rendezvények, vallási, hitéleti motivációjú utazások, kortárs kultúra és kreatív kultúra.

A kultúra tulajdonképpen a hagyomány alkotóelemeit tartalmazza, úgymint a népi kézműves mesterségek és termékeik, bor és gasztronómia kultúra, gyógynövénykincs, népviselet, néptánc, köz- és magángyűjtemények, népzene, mezőgazdaság, valamint épített örökségek.

2.4. A kulturális turizmus meghatározása

Husz Mária szavait idézve a kulturális turizmus *„olyan utazás tehát amelyben a motiváció új kultúrák megismerése, kulturális eseményeken való részvétel, és kulturális attrakciók meglátogatása, a vonzerő pedig a felkeresett desztináció sajátos, egyedi kultúrája.”*

A kulturális turizmus fogalmára vonatkozóan számos különböző definíció létezik. „Leg-egyszerűbben azt mondhatnánk, a turizmusnak azon ágazata, amelyben a turista számára a legfőbb (döntő) indítékot a kulturális motiváció (érdeklődés, szándék, kívánság, vágy stb.) szolgálja.” Ezt a megközelítést erősíti a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma értelmezése szerinti megállapítás, miszerint a kulturális turizmus az a turizmuságazat, melynek motivációja a kultúrák megismerése, célja a kulturális eseményeken való részvétel és a kulturális attrakciók meglátogatása.

A Turisztikai Világszervezet is hasonló véleményt formált: a kulturális turizmus az egyes személyek lakóhelyükön kívüli más országokba, városokba való helyváltogatása, azzal a szándékkal, hogy új információkat és tapasztalatokat gyűjtsenek a kulturális igényeik kielégítésére, valamint a személyek különleges kulturális látnivalókhoz, például kulturális örökségekhez, a művészeti és kulturális területekhez, kulturális megnyilatkozásokhoz, művészetek és színházak miatt a szokásos tartózkodási helyükön kívüli városokba való látogatása.

Michalkó Gábor a következőképpen fogalmazott: A kulturális turizmus legátfogóbb megközelítésében „olyan - az egyediséget, a fenntarthatóságot és a marketingszemlélet fontosságát szem előtt tartó – turisztikai termék, amelynek központi eleme a turista legszélesebben értelmezett intellektuális igényeit kielégítő vonzerő.”

Szűkebb értelemben a kulturális turizmus olyan kulturális motivációval történő utazás, mint például a műemlékek és örökséghelyszínek felkeresése, kiállítás-, színház- múzeum-, vagy koncertlátogatás, fesztiválokra való részvétel és tanulmányút, vagy zarándoklat.

Tasnádi József könyvében a kulturális turizmus keretében az emberiség által a történelmi fejlődés során létrehozott anyagi és nem anyagi értékek bemutatására kerül. (Tasnádi, 2002) ⁸ . A kulturális turizmus termék/szolgáltatás rendszeréből kiemeljük a vallási, zarándokturizmust, a képzési célú, az ismeretterjesztő, a kulturálisrendezvény-turizmust, a körutazó és a városlátogató turizmust.

Fülöp Ilona a kulturális jellegű kínálatot két nagy részre osztja (Fülöp, 2016)⁹: az egyik a múlt tárgyi kulturális öröksége, mint az építészeti alkotások, múzeumi tárgyi emlékek, műalkotások. A másik a jelen kulturális kínálata képezi, mint a rendezvények, fesztiválok, színházi előadások, népművészeti vásárok. A szakértők között nincs teljes egyetértés a kulturális turizmus definiálásával kapcsolatban. A kultúra, és a kulturális turizmus olyan átfogó jelenség, amelyet nem lehet egyértelműen definiálni, ennek megfelelően szűkebb és tágabb értelmezése is létezik a fogalomnak. Egyesek még a tradicionális értelemben vett kultúrafelfogást követik, miszerint csak a szellemi és a tárgyi kultúra a kultúra. Másoknak az a véleménye, hogy a kulturális jellegű tevékenységek köre kiegészül a mai értelemben vett köznapi kultúrával, mint a gasztronómia, szórakoztatóipar, városi rendezvények.

Összegezve a véleményeket, a kulturális turizmus gyakorlatilag azt jelenti, hogy a személyek lakó és tartózkodási helyüket elhagyva más városokba és országokba utaznak, és ott kulturális értékeket felkeresve elégtételt ki intellektuális igényeiket.

2.5. Az örökségturizmus

Az „örökség” szó fogalma általában az „örökösödés”, „öröklés” fogalmához kapcsolódóan olyan múltbeli, az elmúlt időkből származó értékre utal, amelyet egyik generáció megőrzésre érdemesnek tart, és továbbad a következőnek. A személyes értéket családi, vagy személyes örökségnek hívjuk, ha viszont közösségi, vagy nemzeti értékről van szó, akkor közös örökségünkről beszélünk.

Nuryanti szerint tágabb értelemben *„Az örökség a társadalom kulturális hagyományainak részét képezi, és egy része az identitásnak”*

Az örökség fogalmáról Husz Mária így vélekedik. *„Az örökség azt a kultúrát írja le, amit egy közösség megőriz, gondját viseli és átadja a jövő generációnak. E nélkül nincs identitás és valahova tartozásérzés.”*

Egyszerűbben megfogalmazva, megkülönböztetünk kulturális és természeti, megfogható és megfoghatatlan örökségeket.

Összegezve a véleményeket, az örökség a múlt jelenben való megjelenése, ennek következtében az egyéni vagy nemzeti identitás meghatározó része.

2.5.1. Az örökségturizmus fogalma, típusai

Örökségturizmusról régóta beszélhetünk, azonban a kifejezés új keletű és mai formájában a jelenség is újszerű. Fogalma a következőképpen értendő: „Örökségen alapuló turizmus, amelynek esetében az örökség egyrészt a termék központi eleme, másrészt pedig a fő motiváció a turisták számára.”

Ez azt jelenti, hogy az örökségturizmus számos különböző alkotóelemből áll, mint a történelmi városok meglátogatása, a zarándokutakon való részvétel, egészen a bor- és gasztronómia kultúráig.

Az örökségturizmus története évezredekre nyúlik vissza, ám jelentős fellendülés az elmúlt ötven évben következett be. Egyrészt azon okok miatt, amelyek a turizmusszektor egészének növekedését is eredményezték (növekvő szabadidő és szabad rendelkezésű jövedelem, növekvő mobilitás, illetve a csomagutak fejlődése), másrészt az alábbi specifikus tényezőknek köszönhetően:

- emelkedő iskolázottság
- a média fokozott részvétele az örökségértékek bemutatásában, népszerűsítésében
- új örökségturisztikai termékek kialakítása
- az örökségturizmus egyéni és társadalmi értékének, támogatottságának növekedése
- fokozott igény új utazási formák, tevékenységek iránt.

Az örökségturizmus attrakciók közé eltérő értékek tartoznak. Így a leginkább jellemző örökség-típusok közé sorolhatjuk a kulturális-, a történelmi-, a természeti-, az ipari-, a művészeti-, a régészeti-, a katonai-, a vallási-, a turisztikai-, az irodalmi-, a mezőgazdasági-, a tudományos-, a

technológiai-, a tengeri örökséget, de ide tartozik a híres emberek öröksége, a sport örökség, vagy éppen a gasztronómiai örökség is. (Husz, 2007)¹⁰

A kulturális örökség a legtágabb fogalomkör, hiszen minden örökség beletartozik a fenti felsorolásból. Történelmi örökség például a történelmi eseményekkel összefüggő színhely, vagy a történelmi személyiségek lakhelye, tárgyai, továbbá a történelmi események épületei. Természeti örökségnek tekinthető a földtörténeti helyszín, a védett terület, a nemzeti park, az evolúciós folyamat élőlényei. Az ipari örökség körébe az ipari forradalomhoz kapcsolódó helyszínek és eszközök, az egykori gyárak, üzemek épületei és felszerelése, az ipari fejlődés legjelentősebb települései és a bányák tartoznak. Művészeti örökségként értelmezhető az ásatás, a régészeti feltárás, az ennek során talált tárgy és a híres régészek öröksége. Katonai örökség például az erődítmény, a fegyverek köre, a nevezetes csaták helyszíne és a híres hadvezérek, illetve katonák személyes öröksége. Vallási örökségként tekinthetünk a zarándokhelyekre, zarándokutakra, templomokra, kolostorokra, egyházi kincstárakra és vallási központokra. Turisztikai örökség a legendás szálloda, étterem, kávéház, továbbá vasutak, hajók és híres utazók öröksége. Az irodalmi örökség fogalomköre a híres írók költők személyes öröksége, az irodalmi alkotások helyszínei és szereplői, valamint a könyvtárak tartoznak. Mezőgazdasági örökség például az agrárvilág gépei és hagyományos eszközei, a földművelési és állattenyésztési módszerek, valamint a hagyományos növény és állatfajták. Tudományos örökségként határozható meg a tudósok, feltalálók személyes öröksége, eszközeik, találmányaik feltalálásának folyamata, az egyetemek és a laboratóriumok. Technológiai örökség a múltból származó közlekedési vagy kommunikációs eszköz, a tengeri örökség pedig a különböző hajók, tengerészek öröksége vagy a tengeri csaták helyszíne. Híres emberek öröksége közé a turisták számára ismert személyek öröksége sorolható, míg a sportörökség világversenyek színhelye sportolók kiemelkedő teljesítménye, emlékeztető rekordok helyszíne, híres sportpályák és eszközök. Gasztronómiai örökség az éttermek, cukrászdák, sörözők, borvidékek, vagy a híres cukrászok személyes öröksége.

2.6. Az örökségturizmus és a kulturális turizmus összevetése

A kulturális és örökségturizmus története évezredekre nyúlik vissza, hiszen már a rómaiak is utaztak ilyen jellegű motivációval, de ide sorolhatóak a középkori zarándoklatok, vagy a XIX. századtól kezdődő Grand Tour is, napjainkban pedig a turizmus egyik leggyorsabban növekvő ágazatáról beszélhetünk.

Korunkban a kulturális és örökségturizmus újra népszerű: a növekvő keresletet jól követi a minőségileg is fejlődő kínálat az egész világon. Mivel a kultúrának bármely alkotóeleme lehet vonzerő, a kulturális és örökségturizmus fokozott népszerűsége versenyelőnyt jelent számos olyan földrajzi térség számára, amelyek nem rendelkeznek a tömegturizmus olyan klasszikus keresett adottságaival, mint a tengerpart, vagy a magashegyek látványossága.

„Az örökség a múlt és a jelen kulturális tájainak része, a múlt elemeinek mai használata.”

Husz Mária (Husz, 2007)¹¹ véleménye szerint gyakran elmosódik a határ az örökség és a kultúra között. Puczkó László és Rácz Tamara (Puczkó, 2003)¹² hasonló véleményen van. Az örökségturizmusnak a turizmus ágazaton belül elfoglalt helyéről még nem jött létre megegyezés. Vannak, akik az örökségturizmust a tágabb értelemben vett kulturális turizmus részének tekintik, illetve annak szinonimájaként használják. Az örökség fogalmát átgondolva ugyanakkor ez nem egyértelmű. A természeti értékek például nem feltétlenül tartoznak a kulturális turizmus fogalomkörébe, míg az ökoturizmusba beleérthető. Ilyen megközelítésben tehát az ökoturizmusnak csak egy bizonyos része tekinthető kulturális turizmusnak. Más megközelítésből azonban az is helytálló, hogy az örökség a múlthoz kapcsolódik, míg a kultúra fogalma a múltra és a jelenre is értelmezhető. Ebből pedig az a következtetés vonható le, hogy az ökoturizmus a kulturális turizmus részének tekinthető.

2.7. A fenntartható turizmus jellemzői

Fontos megemlítenünk a fenntartható turizmus fogalmát. Ez a fenntartható fejlődés elvére épül, annak turizmusban való érvényesítését próbálja visszaadni. A fenntartható turizmus átfogóan foglalkozik a fenntarthatóság kérdésével a gazdasági, a kulturális és a természeti környezetben.

A fenntartható fejlődés, ahogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1987-es Brundtland - jelentésében szerepelt - olyan fejlődési folyamat (földeké, városoké, termelési folyamatoké,

társadalmaké stb.), amely „*kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket.*”

A fenntartható turizmus alapelvei a következőképpen részletezhetők:

A turizmus természeti, történeti, kulturális és egyéb erőforrásait úgy kell megőrizni a jövőbeni folyamatos felhasználásához, hogy közben a jelen társadalomnak is hasznot hozzanak. A turizmus fejlesztését úgy kell tervezni és menedzselni, hogy ne okozzon súlyos környezeti vagy társadalmigazdasági problémákat a térségben. A turisztikai térség általános környezetvédelmi minőségét fenn kell tartani, ahol lehet, ott pedig fejleszteni kell. A turisták magas elégedettségi szintjét úgy kell fenntartani, hogy a turisztikai desztinációk megtartsák értékesíthetőségüket és népszerűségüket. A fenntartható turizmus jellemzői eszerint: az a turizmus, amelynek fő értéke az élmények minősége, amely társadalmi egyenrangúsággal rendelkezik, természeti erőforrások (Raffay, 2008) ¹³kihasználhatóságának keretein belül működik (újrahasznosítási technológiák, illetve hatékony pazarlást csökkentő intézkedések), rekreációs oktatási és kulturális lehetőségek teljes tárhelyét teljesen felhasználja függetlenül a generációs különbségektől. Olyan tevékenységeken alapszik, amely tükrözi az adott régió jellemvonásait. Lehetőséget ad a vendégek számára, hogy mélyre nyúló és átfogó ismeretet szerezzen az adott régióról és bátorítsa a vendéget arra, hogy tudatos és nem káros vendégviselkedési formát tanúsítson. Nem fenyegeti más iparágak működését, illetve tevékenységét. Integrálható helyi, regionális és nemzeti tervekbe.

A fenntartható turizmus tehát:

- mindent átfogó fogalom
- fenntartható módon van kezelve, menedzselve
- koncepció
- gondolkodásmód
- nem egy különálló, megfogható, eladható, megjeleníthető turisztikai termék

1992-ben a Nemzetközi gazdasági és környezetvédelmi konferencián (Globe'92) meghatározták azokat a szükséges lépéseket amelyek a fenntartható turizmus fejlődésében és fennmaradásában kulcsfontosságúak. Ezek a következőképpen hangzanak: Hosszú távú stratégiát és átfogó politikát kell létrehozni. Meg kell védeni a turizmus mint ipar forrásainak alapját. Keresleti és kínálati oldalt kell meghatározni a turizmust biztosítók és a vendég célcsoportok között. Megfigyelő és ellenőrző rendszereket kell létrehozni a forrás alap és a turisztikai aktivitások lekövetése érdekében. Előnyt kell kovácsolni mind a fejlett technológia, mind a piaci lehetőségekből. Szabványokat kell fejleszteni az együttműködés minőségének növelésére.

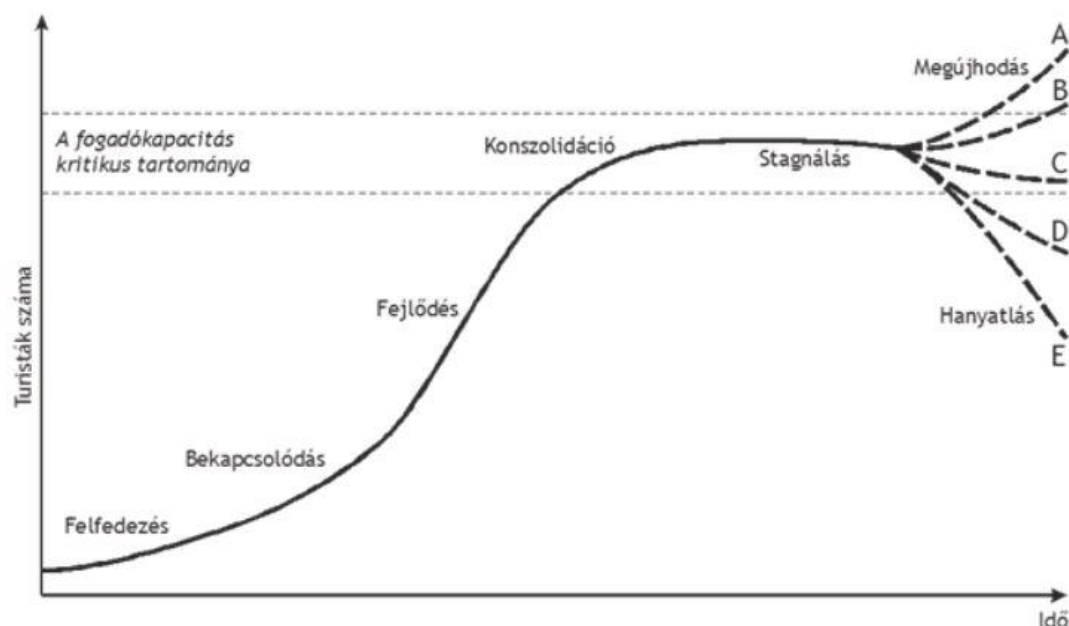
2.8. A desztinációs életciklus model

Az egyes kutatók különböző szakaszokat különböztetnek meg a desztinációk életében, bár az életciklus egészét illetően a vélemények hasonlóak.

A turisztikai fogadóterületek felfedezését, felemelkedését követően egy természetes fejlődés megy végbe, majd ahogyan egyre csúcsosodik a turizmus volumene, a tetőzést időszaka jelenik meg, amit a stagnálás követ, majd kedvezőtlen esetben a hanyatlás követi, kedvező esetben pedig a felemelkedés, kivirágzás. Butler (1980) illesztette be a termékéletciklus fogalomkörébe. Megállapította, hogy a turisztikai térségek hasonló „piaci karriert” futnak be, mint a legtöbb szolgáltatás, vagy ipari termék. Butler elmélete szerint a desztinációk életútja hat egymást követő szakaszra osztható, úgymint a felfedezés, bekapcsolódás, fejlődés, konszolidáció, stagnálás, megújulás, vagy hanyatlás.

A szakaszok során folyamatosan változik a turisták mennyisége, típusa, a turizmus szektor fejlettsége, és amiért ez a model különösen fontos jelen kutatás szempontjából – a turizmus hatásai. A 2. ábrán megkérthető a Desztinációs életciklus görbe, azért készítettem, hogy

szemléltetni tudjam a turizmus szektor fejlődését, és turisztikai vonzerejét ismertebbé tenni.

2. ábra: Desztinációs életciklus görbe (forrás: saját szerkesztés, <https://www.turizmus-kutatasok.hu/> módszertan alapján)

Az életgörbe modell erőssége, hogy segítséget nyújthat a turisztikai desztinációk tervezésével, fejlesztésével foglalkozóknak annak felismerésében, hogy a turisztikai vonzerők véges, nem megújítható erőforrások. Egy terület fejlesztésénél meg kell állapítani és tiszteletben kell tartani az erőforrások teherbíró képességét, mert ez az egyetlen módja annak, hogy a desztináció hosszú távon is versenyképes legyen. (Michalkó, 2020)¹⁴ A teherbíró képesség tiszteletben tartása ugyan rövid távon kisebb turistalétszámot eredményezhet, de hosszú távon a turisták összlétszáma meghaladhatja azt a számot, amit a rövid távú gondolkodásmódra alapozott fejlesztés következtében lehetne elérni. A modell hasznos fogalmi keretet jelenthet a desztinációkban lezajló változások értelmezéséhez is, mivel lehetővé teszi annak evolúcióját meghatározó belső és külső hatótényezők azonosítását.

2.9. Székelyföld turisztikai helyzetértékelése

A mai székelyföldi turizmus dinamikus, fejlődő, ugyanakkor nem kontrollált és nem vezérelt, sokoldalú tevékenység. Az elmúlt években gyorsan növekedett, legalábbis bizonyos szálláshelyek szintjén. Fejlődőképes, mert néhány új desztináció is képes volt piacra lépni, vagy megújítani önmagát az elmúlt évtized során (Parajd, Zetelaka, Homoródfürdő, Gyimes, Szováta, stb.). Nem egy adott karakterre és vonzerőre, nem egyetlen szezonra támaszkodik, és mivel konkrét mintát nem követ, igen sokoldalú: a téli sportok kezdetleges formái, természetjárás, kulturális értékek, gyógyászati szolgáltatások, és még sok más összetevő jellemzi. (Nagy, 2013)¹⁵

A turisztikai kínálat értékelése

A régió turizmusának tényszerű jellemzéséből kiindulva azt mondhatjuk, hogy alapvetően négy kínálati elemből tevődik össze:

Természeti látnivalók és más ökológiai és geológiai jellegű vonzerők, mint a Gyilkos-tó, Szent Anna-tó, Hargita-hegység, Nagy-Hagymás hegység, Görgényi havasok, illetve lápok, iszapvulkánok, sós tavak és karsztikus jelenségek.

Etnikai és kulturális sajátosságok, események, építmények, helyszínek, sportrendezvények, vallási ünnepek. Ilyen például az ezeréves határ megtekintése Gyimesközépleken, várak, kastélyok és kúriák, a pünkösdi búcsú Csíksomlyón, és egyéb vallási események, gasztronómiai rendezvények, mint a Töltöttkáposzta Fesztivál, és a népművészeti eseményeket is ide sorolhatjuk.

Gyógyturizmus az ásványvizekre, sós vizekre és kapcsolódó gyógytényezőkre mint az iszap, vagy a mofetta - alapozva gyógyászati jelleggel, jórészt a nagy üdülőközpontokban lebonyolítva. A legfontosabb üdülőközpontok közé tartozik Szováta, Kovászna, és Tusnádfürdő. A lent említett 3. ábrán a Csíksomlyói búcsú tekinthető meg, amely szintén egy emlékezetes helyszín számomra, rendszeres látogatója vagyok évről évre.

Aktív turizmus, többnyire természetjárás, vagy a lovaglás, síelés, vadvízi evezés elsősorban Hargitafürdőn, és a Madarasi-Hargitán. (Orbán, 1868)¹⁶

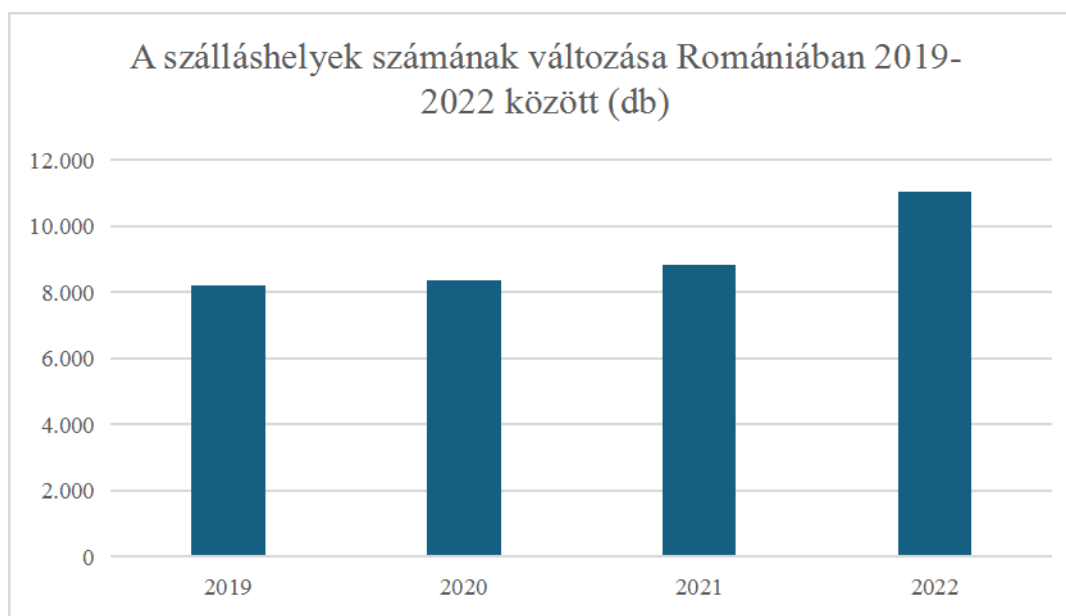
3. ábra: Csíksomlyói búcsú (forrás: saját készítés)

A vendégfogadás feltételeinek értékelése

A székelyföldi megyékben az elmúlt években (2019-2022) között a fogadóegységek és a férőhelyek változása nem mindenben követte a Románia egészére vonatkozó trendeket. A fogadóegységek számát tekintve Hargita megyét nagyfokú, nehezen magyarázható fluktuáció jellemezte. Maros és Kovászna megye esetében a fogadóegységek száma szintén fluktuált(változó), de a Hargita megyeinél jóval kisebb mértékben.

A vendégfogadás feltételeit vizsgálva kijelenthetjük, hogy a szálláshelyek száma Székelyföldön a 2019 és 2021 közötti időszakban hasonló arányban mozgott, majd 2022-ben jelentős változás következett be, növekedtek a szálláshelyek száma. 2018 után a Kovászna megyei szálláshelyeinek száma csak a negyede volt a Hargita megyében található szálláshelyek számának. Szálláshely kapacitás tekintetében jelenleg mindhárom megye az átlagos felett teljesít és az első 10 megye között található. A három megye az országos férőhelykapacitás 7,1%-át adja. Maros megyében a szálláshelyek 16%-a szálloda, míg Kovászna megyében ez nem sokkal kevesebb, 15%. Hargita megyében a legkisebb az arány, itt csak 5,5%. Ennek oka, hogy itt a viszonylag kisebb férőhelyszámú fogadóegységek jellemzőbbek. A szálláshelyek 55%-át ebben a megyében az

agroturisztikai panziók teszik ki, valamint ez Kovászna megyében is erősen dominál, itt 42%-ot képvisel. Mindhárom megyében elenyésző arányt képviselnek a kempingek. Érdeemes megemlíteni a turisztikai panziókat is. A három megyében az összes szálláshely 26%-át a turisztikai panziók alkotják. A szálláshelyek férőhelyeinek száma országosan 2022-ben magas számokat ért el a 2021-es évhez képest. A 4. ábrán megfigyelhető a szálláshelyek számának változása Romániában 2019-2022 között (db), amit az EUROSTAT alapján készítettem, amelyben megfigyelhető, hogy 2022-ben nagyobb változás tekinthető meg. A gazdasági válság időszaka visszaesést eredményezett mind országos, mind megyei szinteken, de ezt növekedés követte az utóbbi néhány évben. A szálláshely-kapacitás tekintetében az 2013-2022 között, Kovászna megyében 34%-os, Maros megyében 66%-os a növekedés, ám meglepő módon Hargita megyében 5%-os csökkenés volt tapasztalható. Összességében elmondható, hogy a három megyében 27%-os növekedés volt a vizsgált időszakban.

4. ábra: Szálláshelyek számának változása Romániában
(forrás: EUROSTAT alapján saját szerkesztés)

Turisztikai kereslet értékelése

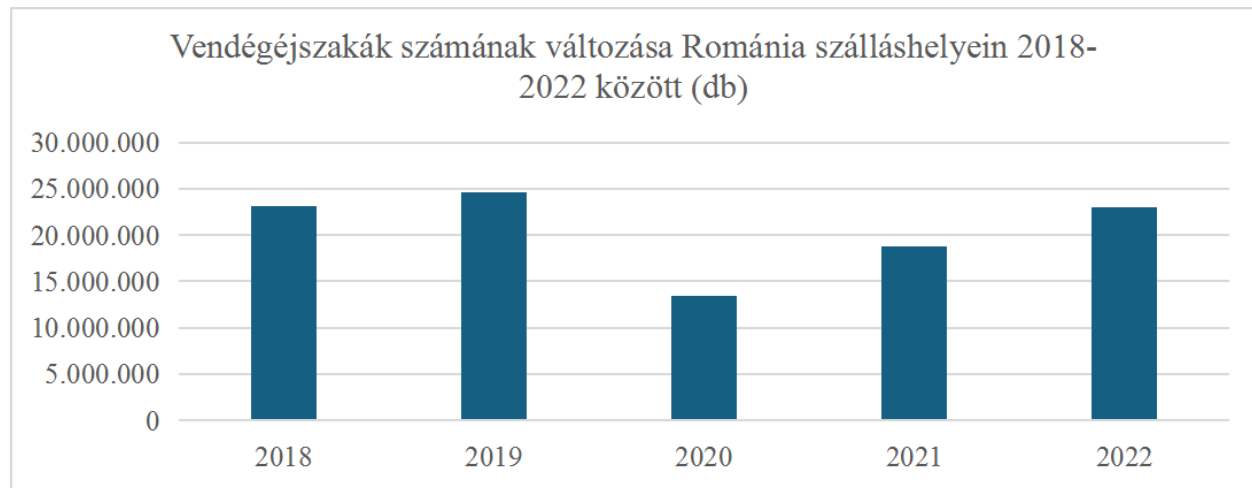
Székelyföldre túlnyomó részben hazai turisták érkeznek. Többnyire középkorú és idősebb vendégek, szervezett csoportokban érkeznek, de lehet találkozni iskolai kirándulásra érkező fiatalokkal, ritkábban egyetemistákkal is. Az egyes gyógyfürdőhelyek hagyományos vendégköréhez tartoznak az izraeli állampolgárok, a városokban üzleti utazóként jelennek meg főleg német, osztrák, francia vagy olasz nemzetiségű turisták.

A vendégéjszakák számának változása Románia szálláshelyein 2018-2022 közötti időszakban

A 2019-es és 2022-es esztendő mutatta a legpozitívabb változásokat, mivel ezekben az években volt a legmagasabb a vendégéjszakák számának változása. A 2020-as év a Covid járvány éve volt, ennek következtében nagyon alacsonyak a mutatók.

Romániá szálláshelyein is a 2020-as év volt a leggyengébb, a 2019-es és 2022-es év pedig a legjobb. Székelyföldön is, mindhárom megyében magasabb a vendégéjszakák száma 2022-ben, 2021-es évhez képest. Maros megye esetében a forgalom az országos trendeknek megfelelően alakult, majd erőteljes növekedésnek indult. Ennek oka minden bizonnyal a szovátai befektetések hatása lehetett. A vendégforgalmi adatok szerint a 25 legfontosabb országos üdülőközpont között két székelyföldi települést találunk: Szovátát és Kovásznát. Ezek mellett az első százba Csíkszereda, Tusnádfürdő, Zetelaka, Parajd, Sepsiszentgyörgy, Gyergyószentmiklós, Vasláb és Székelyudvarhely is beletartozik. Habár a legfontosabb üdülőhelyek között viszonylag kevés székelyföldi desztinációt találunk, összességében a régió az országos turizmus jelentős szeletét képviseli. Vizsgálva a turisták és a vendégéjszakák számát, az első 10 helyezett település között a fürdővárosok, mint Szováta, Kovászna, Tusnádfürdő, kulturális és üzleti funkciókkal, illetve jó földrajzi fekvéssel rendelkező települések találhatók, mint Marosvásárhely, Csíkszereda, Segesvár, Sepsiszentgyörgy, Gyergyószentmiklós. Kovászna megyében a gyógyturizmusnak köszönhetően az átlagos tartózkodási idő a fent említett időszakokban 6,1 napot tett ki, és ezzel élvonalban van Románia összes többi megyéjéhez képest, ugyanis az országos átlag 2,7 nap volt. Hargita megye a 16. helyen állt 2,5 nappal, Suceaval együtt. Maros megye viszont csak a 19. helyet érte el 2,3 napos átlagos tartózkodási idővel. Az 5. ábrán megfigyelhető a Vendégéjszakák számának változása Románia szálláshelyein 2018-2022 között (db), amit szintén az EUROSTAT alapján készítettem, látható a változás 2019-es és 2022-es években (Covid járvány előtti és utána való időszak). Az átlagos tartózkodási idő azt mutatja,

hogy a megyék forgalmában a hosszabb tartózkodási idővel jellemzett gyógyturizmuson kívül a rövidebb tartózkodással bíró tranzit-, üzleti, vagy éppen a kulturális turizmus lehet túlsúlyban. A gyógykezelésekre és egyéb hosszabban tartó üdülésekre többségében székelyföldi és belföldi, magasabb életkorú turisták érkeznek a térség üdülőközpontjaiba. Nem meglepőek az eredmények, miszerint a hazai, idősebb és alacsonyabb jövedelmű turisták jelentősen hosszabb időt töltenek el szálláshelyeiken.

5. ábra: Vendégéjszakák számának változása Románia szálláshelyein 2018-2022 között (db)

(forrás: EUROSTAT, saját szerkesztés)

3. Anyag és módszertan

Szakdolgozatom elkészítéséhez primer és szekunder kutatásokat végeztem. A szekunder kutatás gyanánt a szakirodalmi háttér tanulmányoztam, és statisztikákat elemeztem, a primer kutatást pedig kvalitatív módon, interjúk készítésével tártam fel. Amint már említettem, az interjú a kvalitatív kutatások közkedvelt fajtája, mert segítségével összefüggéseiben látható át a kutatott terület. Az interjúk alapján SWOT elemzést is végeztem, melyből kiderült a székely vendéglátók közvetlensége, hagyományainak, motivumainak szeretete és ápolása. Az interjúkészítés célja az volt, hogy jobban megismerjem a székelyföldi szakértők véleményét. A SWOT egy olyan elemzési technika, amivel egy termék, ötlet vagy projekt életképességét vizsgáljuk meg. Feltérképezi az elemzés tárgyának az erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit és veszélyeit.

Ez lehetőséget adott a kulturális turizmus téma mélységi vizsgálatára. A kutatás során hat székelyföldi és azon belül egy hargitai, négy maros, és egy kovászna megyei, szakértővel volt alkalmam beszélgetni, személyes és telefonos formában. A helyi szakértők felkeresését azért tartottam fontosnak, mert ők a gyakorlatban ismerik a kulturális turizmus helyzetét. Az alábbi táblázatban foglalom össze az interjúk válaszadóit, amely 1.táblázatban tekinthető meg.

Név	Szervezet	Pozíció	Megye
Borbély Emma	Kis-Küküllő Térségi Társulás	Menedzser	Maros
Szőcs Levente	Visit Mures- Egyesület	Vezető	Maros
Péterfi Irénke	Vállalkozó	Adminisztrátor	Maros
Csiki István	Országos Turisztikai Információs Népszerűsítő Központ	Képviselő	Maros
Csata Zsombor	Kissebségkutató Intézet	Kutató	Kovászna
Toró József	Polgármesteri Hivatal	Képviselő	Hargita

1. Táblázat: **Szakértői mélyinterjúk alanyai** (forrás: saját készítés)

A kérdések Székelyföld kulturális turizmusának jelenlegi helyzetére vonatkoztak, a keresletre és a kínálatra, valamint a jövőképeire, lehetséges támogatásokra, fejlesztésekre. A vélemények néhol eltérőek voltak, ugyanis az alanyok inkább a saját térségüket, megyéjüket ismerték a legjobban, nem pedig átfogóan Székelyföldet.

Az interjú kérdések a következők voltak:

Jelenlegi helyzet

1. Hogyan ítéli meg Székelyföld kulturális turizmusának jelenlegi helyzetét?
2. Megítélése szerint az életciklus görbe mely fázisánál tart a székelyföldi turizmus? (bevezetés, növekedés, érettség, hanyatlás)
3. Melyek a Székelyföld legjellemzőbb kulturális kistérségei?

Kereslet

1. Milyen kulturális turisztikai területeket tart jellemzőnek Székelyföldön, melyek iránt a turisták leginkább érdeklődnek?
2. A kulturális turizmusban résztvevő célcsoportok kor szerinti összetételét hogyan ítéli meg?
3. Jellemzően mely országokból érkeznek turisták Székelyföldre?
4. Megfigyelése alapján mennyi időt töltenek a látogatók Székelyföldön?
5. Van-e iskolai végzettségtől függő célcsoportja a kulturális turizmusnak Székelyföldön?
6. Könnyen elérhető a látogatók számára Székelyföld?
7. Jellemzően elégedetten térnek haza a látogatók Székelyföldről?
8. Mit hiányolnak a látogatók, illetve mi nem tetszik nekik?

Kínálat

1. Megítélése szerint melyek Székelyföld legfontosabb kulturális értékei, melyek már most részei a kulturális turizmusnak?
2. A kulturális turizmus alábbi területei közül melyeket tartja Székelyföldön leginkább kiaknázhatónak a jövőben és miért? - népi kézművesség - gyógynövénykincs
- népzene, néptánc, népviselet - köz- és magángyűjtemények, múzeumok - hagyományörző közösségi tevékenységek, rendezvények, fesztiválok
- egyéb, éspedig:.....
3. Véleménye szerint elegendő információval rendelkeznek a turisták Székelyföld kulturális értékeiről? Ha nem, hogyan lehetne ezen változtatni?
4. Hogyan ítéli meg a vendégfogadás feltételeit Székelyföldön?
5. Hogyan ítéli meg az együttműködést az egyes székelyföldi turisztikai szolgáltatók között?
6. Ön szerint fontos a jó együttműködés a turisztikai szolgáltatók között?

Jövőkép

1. Hogyan, milyen módon lehetne több turistával megismertetni Székelyföld kulturális értékeit?
2. Milyen feltételeket fejlesztene annak érdekében, hogy több turista érkezzen Székelyföldre?
3. Milyen finanszírozási forrásokat tart elérhetőnek a kulturális turizmus fejlesztéséhez?

4. Saját vizsgálatok eredményei

Az interjúalanyok válaszai alapján készítettem egy vonzerőleltárt Székelyföld azon kulturális hírességeiről, látnivalóiról melyek a legjellemzőbb módon vonzzák a turistákat Hargita, Kovászna és Maros megyében, amely a lenti 2.táblázatban figyelhető meg. Rendszereztem a kulturális értékeket, név, helyszín, leírás és jelentőség szerint. Első helyre a mindegyik beszélgetésben elhangzott a Csíksomlyói búcsú került, amely a székelyek középkori eredetű fogadalmi zarándoklata. Ezt követi a kulturális események, fesztiválok, kastélyok, várak, valamint az emlékhelyek, múzeumok, színházak rendszerezett felsorolása.

Név	Helyszín	Leírás	Jelentőség
Csíksomlyói-búcsú	Csíksomlyó	a székelyek középkori eredetű fogadalmi zarándoklata	Nemzetközi
Ezer Székely Leány Napja	Csíksomlyó	székely néptánc, népzene és népvielet évente megrendezett hagyományörző találkozója	Regionális
Lázár-kastély	Gyergyószárhegy	Székelyföld legvonzóbb főúri kastélya volt	Helyi
Mikó-vár	Csikszereda	késő reneszánsz kori várkastély	Helyi
Szentegyházi Gyermekfilharmonia	Szentegyháza	világírú gyermekkórus és fúvósokból és vonósokból álló zenekar	Nemzetközi
Korondi fazekasság	Korond	Európa egyik legjelentősebb fazekas központja	Regionális
Haáz Rezső museum	Székelyudvarhely	néprajzi, képzőművészeti, helytörténeti, természetrajzi museum	Helyi
Orbán Balázs emlékhelye	Szelykefürdő	Orbán Balázs egykori író, néprajzgyűjtő sírhelye	Helyi
Tamási Áron szülőháza,siremléke	Farkaslaka	Tamási Áron egykori Kossuth díjas író emlékhelyei	Helyi
Máréfalvi székelykapuk	Máréfalva	a legrégebbi faragott-festett kapu 1858-ból való	Helyi
Csiki Székely Múzeum	Csikszereda	1930 óta létezik, a Mikó várban üzemel	Helyi
Töltött káposzta fesztivál	Parajd	Székelyföld első gasztronómiai fesztiválja	Regionális
Kálnoky-kastély	Miklósvár	17.századi, reneszánsz stílusban épült kastély	Regionális
Székely Nemzeti Múzeum	Sepsiszentgyörgy	a székely nép elidegeníthetetlen tulajdonát képezi	Regionális

Szentgyörgynapok	Sepsiszentgyörgy	Sepsiszentgyörgy városának legnagyobb ünnepe	Regionális
Benedek Elek emlékház	Kisbacon	Benedek Elek író udvarházából let museum	Helyi
Marosvásárhelyivár	Marosvásárhely	Székelyföld egyik legnagyobb vára	Helyi
Marosvásárhelyi Nemzeti Színház	Marosvásárhely	egyedülálló Nemzeti Színház, melyben két társulat működik	Regionális
Segesvár történelmi központja	Segesvár	1999 óta a világörökség része	Nemzetközi

2. Táblázat: Vonzerőleltár Székelyföldön (forrás: saját készítés)

6. ábra: Ezer Székely Leány találkozó (forrás: saját készítés)

Ezer Székely Leány találkozó

Az Ezer Székely Leány Napja a székely népviselet, néptánc és népzene évente megszervezett hagyományőrző találkozója, amelyre rendszerint július első szombatján kerül sor Csíkszeredában. Azért választottam a vonzerőleltár részletesebb bemutatásaként a fent említett

látványosságok közül az Ezer Székely Leány találkozót, mivel rendszeres tagja voltam több éven át, most már csak látogatója vagyok ennek a csodálatos és egyedi találkozásonak, amely megtekinthető a 6. ábrán. Nagyon szép esemény, de még felemelőbb annak aki népviseletet ölt magára. Büszkén visszatekintve arra a hagyatékra, amelyet ránk hagytak szüleink, nagyszüleink nemcsak a népzeneben, hanem a népi viseletben, a népművészetben, és a népi kultúrában is. Csikszereda 1931 óta az örökös házigazdája a rendezvénynek. Ezt a címet korábban az a település érdemelhette ki, amelynek a lakosságához képest a legtöbben vettek részt népviseletbe öltözve. A székely népviselet a munka, a szorgalom és a megmaradás jelképe is.

Arra vonatkozóan, hogy a megkérdezettek mely kulturális területet tartják a legjobban kiaknázhatónak, készítettem egy táblázatot, amely a 3. táblázatban figyelhető meg.

	Borbély Emma	Szőcs Levente	Péterfi Irén	Csiki István	Csata Zsombor	Toró József
Népikézművesség	X X		X	X		
Gyógynövénykincs	X	X				
Népzene, Néptánc, Népviselet	X		X		X	X
Köz-és magángyűjtemények, Múzeumok	X					
Hagyományőrző közösségi tevékenységek, Rendezvények	X			X		X

3. Táblázat: A szakértők véleménye a kulturális térségek fejleszthetőségéről (forrás: saját készítés)

Csata Zsombor választását azzal indokolta, hogy a népzene, a néptánc, a népviselet a hagyomány részéhez tartozik. A fesztiválokat azért tartja kiaknázhatónak, mert egy 3-4 napos eseménnyel több embert meg lehet mozgatni, viszont csak egy múzeumlátogatás miatt a turisták nem fognak Székelyföldre utazni. Csíki István hasonlóan gondolkozott. „*Székelyföldön rengeteg olyan gyógynövény megmaradt, ami az iparosodással Nyugat-Európában ki lett irtva. Erre nem lehet tömegturizmust építeni, de a gasztronómiában, gyógyászatban fel lehetne használni.*” - tette hozzá Szőcs Levente.

Toró József az összes területet említésre méltónak találta. Szerintük mindegyik régiónak a saját kulturális értékeit kellene kiaknázni, specifikusan kiemelni és erősíteni. Toró József a felsorolt területeken kívül fontosnak találta kiemelni az állattenyésztés kultúráját. A szülőföldön maradás és boldogulás érdekében fejlesztené az agrikulturális értékeket.

„*Az adottságot, amit az Isten mindenkinek megadott, azt ne felejtse el.*”

A kereslet vizsgálása szempontjából fontosnak tartottam arról kérdezni a szakértőket, hogy véleményük szerint elegendő információval rendelkeznek-e a turisták a székelyföldi kulturális turizmusról. A válasz egyöntetűen nem, az indoklás pedig hasonló volt. Maros megyéből Borbély Emma szerint nincs kellő politikai akarat, támogatás, de helyi, térségi közösségi összefogás sem ez irányban.

Kiemelte az összefogás gyengeségét Szőcs Levente is. Szerinte egy közös desztinációs menedzsment klaszter lenne a megoldás. Jelenleg Kovászna, Maros és Hargita megyének külön turisztikai egyesülete van. Mindhárom egyesület elkezdte egyesével az applikációját fejleszteni, (visitmaros, visitkovaszna, visithargita) ami nem túl eredményes. A turistáknak könnyebb lenne egy applikáción keresztül a három megye programjait, vonzerőit átfogóan látni. Ha lenne régiós, megyei és városi desztinációs menedzsment, akkor lehetne a nagy piacot megcélozni, turisztikai kiállításokon bemutatkozni, hatékony marketingtevékenységet folytatni.

„*Egy jobb, agresszívabb népszerűsítéssel, reklámmal lehetne változtatni, úgy belföldön, mint külföldön egyaránt, hogy a jövőben a turisták, esetleg a jobb anyagi háttérrel rendelkezők a nyugati célpontok helyett Székelyföldet válasszák.*” – említette Csíki István

Csata Zsombor is Csíki István véleményét osztotta. Hozzátette, amikor Székelyföldön helyben vannak, elegendő információt kapnak az érdeklődők, de hazatérve az információhiány miatt nincs megfelelő kép a kulturális értékekről. Egy átfogó marketingstratégia lenne a megoldás. A közösségi médiában, honlapokon, arculat filmek segítségével több ismeretre tennének szert.

Visszatérve a fent említett összefogás kérdésére az interjúalanyok mindannyian úgy gondolják, hogy a kooperáció elengedhetetlen. Szőcs Levente úgy ítélte meg, az együttműködés az egyes szolgáltatók között kezdetleges fázisban van, de azért kezdenek felébredni a turisztikai szolgáltatók. Fontos lenne létrehozni egy átfogó desztinációs menedzsment szervezetet, ami koordinálja az együttműködést az egyes turisztikai szolgáltatók között. Az egyes vendéglátók ügyesen megtervezik a saját turisztikai csomagjaikat, de akkor lenne jó az együttműködés, ha ez szervezett formában, egymást segítve történne.

„Úgy látom, hogy ez részben megvalósul, de lehetne fejleszteni.”

Csata Zsombor azt mondta, hogy a közös desztinációs menedzsment szervezet létrehozására és működtetésére mindig is volt törekvés, a szolgáltatók hajlandóak együttműködni, de az önkormányzat nem partner a közös munkában. Ezt a tényt Borbély Emma is megerősítette, elmondták, nem túl szoros az együttműködés, nincs támogatás a térség összefogására.

Csíki István véleménye szerint *„...megyei szinten jól működik, de ugyanez nem mondható el a magánszféráról.”*

Hozzátette, fontos az együttműködés, mert együttes erővel Székelyföldet egy vonzóbb, turisták által kedvelt célponttá lehetne tenni, amely sokat segíthet Székelyföld gazdasági helyzetén is.

Az utolsó kérdések az interjúmban a jövőkép feltárásáról szóltak. Leginkább a kulturális turizmus témájával kapcsolatban a fejlesztési és finanszírozási lehetőségekre voltam kíváncsi.

Az interjúalanyok egytől-egyig kinyilvánították, hogy az infrastruktúra bár egyre elfogadhatóbb, fejlesztésre szorul. Az autópályák hiánya miatt lassú a közlekedés, az utak minősége gyenge Székelyföldön. Ezen kívül legtöbbször a vendégfogadás feltételeit, a gasztronómia minőségét, a szakmában dolgozók közötti együttműködést és az internetes oldalakat említették meg, mint korszerűsítésre szoruló tényezőket.

Csíki István kiegészítette az előtte szólókat a turizmusban dolgozó személyek szakmai felkészültségének javításával, a turizmus első helyre való helyezésével Székelyföld gazdasági fejlődése céljából.

„A kulturális értékeket jobban kellene népszerűsíteni a külföldi turisták körében, valamint a kulturális jellegű szolgáltatások tárházát ki kellene bővíteni.”

Ebben a régióban is ez lenne a megoldás, illetve a közösségi média terjesztő szerepével lehetne még sikereket elérni. Ezen kívül hozzátette, a lelkes fiatalokat kellene ösztönözni, befektetési kedvüket növelni és támogatni, hogy a turizmus fejlődjön. Gyakorlatilag jobban össze kellene

kapcsolni a turisztikai ágazatokat és ezt fiatalokon keresztül lehetne elérni. A fiatalabb generációk kreatívak, innovatívak, és a támogatással a szülőföldön való maradást és boldogulást is segítenék.

Borbély Emma az egységes együttműködési, és marketingfejlesztési koncepciót szakmabeliek, közösségek bevonásával, utána széles körben való megismertetésével dolgozná ki. Ezek megvalósításában fontos lenne körvonalazni a gyakorlati tényezők felelősségvállalását. A politikai szereplők, a helyhatóságok fontos szerepe lenne az ehhez szükséges anyagi támogatás biztosítása. A marketing egyik gyakorlati része, fontos személyiségek (akár belföldön, akár külföldön élő, dolgozó) bevonása lehet, felkéréssel, hogy az ügy nagykövetei legyenek. Négy interjúalany vissza nem térítendő európai uniós támogatásokat találja elérhetőnek, Borbély Emma pedig főleg magyarországi forrásokat, és a helyi, helyhatósági és a megyei hozzájárulásokat.

A finanszírozási lehetőségek terén a regionális és az uniós források leginkább a szálláshelyek befektetését ösztönzik, ám szükség lenne folyamatos rendezvények támogatására is. – fejtette ki véleményét Csiki István.

A székelyföldi kulturális turizmus fejlesztésének SWOT elemzése

A székelyföldi kulturális turizmus fejlesztésének kutatása részeként készítettem egy SWOT elemzést a fent említett interjúk alapján.

Erősség	Gyengeség
• székely vendéglátók közvetlensége • egyedülálló kulturális értékek • kulturális események számának növekedése • visszatérő vendégek • gazdag nemzeti hagyományok	• szakképzetlen munkaerő a térségben • javításra szoruló közlekedési infrastruktúra • szűk piaci szegmens ismeri a térség kulturális értékeit • turisták rövid tartózkodási ideje • épített örökségek esetében rendezetlen tulajdoni viszonyok
Lehetőség	Veszély

• turisztikai, gazdasági növekedés a térségben • Infrastruktúra fejlesztésének lehetősége • a közösségi média terjesztő erejével a térség imázsának javítása • a már meglévő szolgáltatások minőségének javítása • a nemzeti és az európai uniós finanszírozási források összehangolt felhasználása • gasztronómia-kultúra fejlesztése • gyógynövénykincs turizmusba való beépítése • népi kézművesség fejlődése	• a magas fluktuáció állandósága • az együttműködés hiánya az egyes turisztikai szolgáltatók között tartós marad • a környezet szennyezettsége nem csökken • célzott finanszírozási forrás hiánya továbbra is jellemző marad • a román jogszabályrendszer nem változik • a fekete turizmus megmarad, vagy bővül
---	--

4. Táblázat: A székelyföldi kulturális turizmus fejlesztésének SWOT elemzése az interjúk alapján (forrás: saját készítés)

A SWOT elemzés alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a kulturális turizmus fejlesztésének legnagyobb erőssége Székelyföld kulturális értékeinek egyedisége. A székelyföldi fenntartható kulturális turizmusfejlesztéshez a turisztikai vonzerőkínálat a mai igényeknek, trendeknek megfelelő, azonban a vendégfogadás, vendéglátás feltételei nem teljesen ideálisak. Az emberi erőforrások, a foglalkoztatás területén szakképzetlen munkaerő és magas fluktuáció jellemző.

Akadályt jelent a versenyképesség szempontjából, hogy a turisták nem rendelkeznek elegendő információval Székelyföld kulturális értékeiről, ami egyrészt a turisztikai szolgáltatók közötti együttműködés hiányából adódik, másrészt mert a román kormány politikai okokból hátráltatja a térséget, mint etnikai-néprajzi régiót. A további feltételek között az országos ágazati törvények, szabályozók, melyek a turizmus működését, fejlődését befolyásolják, nem nevezhetők támogató jogszabályi környezetnek a nyilatkozók szerint. Markánsabb turizmusfejlesztési kormányprogramra lenne szükség, melyet azonban a folyamatos politikai bizonytalanság akadályoz.

Aki erre a vidékre látogat, elégedetten tér haza, és gyakran visszatér, ugyanis a székely vendéglátók nagyon közvetlenek. Érdekes jelenség, hogy a román vidékekről érkező román

turisták jól érzik magukat és többet is költenek a kül- és belföldi magyar látogatóknál, mert a Kárpátokon túli vidékek a turisztikai szolgáltatások minősége szempontjából többnyire elmaradottabbaknak tekinthetők.

Habár az infrastruktúra évről évre fejlődik, az utak állapotát Székelyföldön még mindig lehet javítani. A brassói repülőtér megnyitása óta valószínűleg több turista érkezik a régióba. Ezen kívül a turisztikai programcsomagok hiánya jelent még problémát.

Hiányzik egy átfogó együttműködési és egy marketing koncepció Székelyföldre, mint egységes turisztikai régióra. Az európai uniós forrásoknak a turisztikai célok szolgálatába állításával jelentősen javítani lehetne a körülmények és a szolgáltatások mennyiségi és minőségi jellemzőit, mellyel a kulturális turizmus is vonzóbbá válhatna. Viszont az ehhez szükséges önrészt is biztosítani kell, mert ebből a szempontból is a forráshiány jellemzi a helyi vállalkozásokat.

A tulajdonviszonyok rendezetlensége szintén gátja a kulturális turizmus fontos háttérét jelentő épített örökség rendbetételének, attrakcióvá fejlesztésének, ezzel is magyarázható az, hogy a sport-, gyógy- és falusi turizmus előtte jár a kulturális turizmusnak. A térségi társadalomra jellemző értékörző konzervativizmus - amennyire pozitív jellemző Székelyföldre, mint különlegesség – ugyanúgy visszahúzó is a megújulás szempontjából. A korszerű eszközökre nyitottabb fiatalok turisztikai vállalkozóvá válásának támogatása ez utóbbi szempontból is jelentősebb forrásokat indokolna, mert ők kreatívak, fogékonyak és a szülőföldön boldogulás lehetősége és perspektívája ezt a generációt képes motiválni.

5.Összefoglalás és következtetések

Dolgozatom témájául a székelyföldi turizmus helyzetét és a vidéki térségek fejlesztésének lehetőségeit választottam vizsgálni. A szakirodalmi háttér fellelőzése után a szakmai források segítségével vizsgáltam meg a térség infrastrukturális, társadalmi és gazdasági helyzetét. Gyenge állapotú az infrastruktúra, valamint a nyugati országokhoz képest Székelyföld gazdasági szempontból még kezdetleges fejlődési fázisban van. Székelyföld minden jelenlegi hiányosság és hátráltató tényező ellenére a Kárpát-medence kulturális értékekben egyik leggazdagabb, legszínesebb régiója. A magyar történelmi-irodalmi emlékek, a gazdálkodási hagyományok, a népművészeti, alkotóképeség, a „tájban élő ember” különleges, ma már kevés helyen fellelhető

értékvilága, egyedi hangulatú kulturális élményt jelent az ide látogatóknak, ezért mindez hosszútávon kiaknázható fejlődési potenciál. A székelyföldi kulturális turizmus fejlesztésének kutatása részeként készítettem egy SWOT elemzést az interjúk eredményei alapján. Ennek eredményeként megállapítottam, Székelyföldön jelenleg nem a kulturális turizmus a vezető turisztikai ágazat, sokkal inkább sikeresebb a turisták körében a gyógyturizmus. Ennek oka egyrészt, hogy több fejlesztés is látható ezen a területen, Szovátán például nőtt a gyógyturisztikai befektetések száma és napjainkban is fejlődik. Másrészt a turisták nem rendelkeznek elegendő információval Székelyföld kulturális értékeiről, ami a turisztikai szolgáltatók közötti együttműködés, valamint a programcsomagok hiányából is adódik. Az interjúalanyok segítségével készítettem egy vonzerőleltárt Székelyföld látványosságairól. Legfőbb helyre a Csíksomlyói búcsú került, amely a székelyek nagy zarándokhelye. Vizsgálataimból kiderült, hogy a 2019-es és 2022-es esztendő mutatta a legpozitívabb változásokat, mivel ezekben az években volt a legmagasabb a vendégéjszakák számának változása. A 2020-as év a Covid járvány éve volt, ennek következtében nagyon alacsony a turizmusban való részvétel. Romániában szálláshelyein is a 2020-as év volt a legalacsonyabb a mutatók szerint, a 2019-es és 2022-es év pedig a legpozitívabb változást hozta. Székelyföldön is, mindhárom megyében magasabb a vendégéjszakák száma 2022-ben, 2021-es évhez képest. Maros megye esetében a forgalom az országos trendeknek megfelelően alakult, majd erőteljes növekedésnek indult. Ennek oka minden bizonnyal a befektetések miatt alakult így.

Irodalomjegyzék

1. Csizmadia T. (1999): A falusi turizmus, mint fejlesztési lehetőség, Gergely-hegy kistérség, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, oldal. 20-25.
2. Gáspárné Kovács É. (1983): Gondolatok a falusi turizmusról, Országos Mezőgazdasági Könyvtár, Budapest, oldal. 2-35.
3. Gergely O. (2010): Vállalkozás női módra. A székelyföldi női vállalkozók profiljának és motivációinak vizsgálata, IDEA, Kolozsvár, oldal. 49-100.

- 4.Fülöp I.(2016):A turizmusfejlesztés lehetőségei, A Magyar gazdaság és társadalom a 21.század globalizálódó világában, Békéscsaba, oldal.106-112.
- 5.Hanusz Á.(2020):Hagyományörzés,vidéki rendezvények a falusi turizmusban, Budapest, oldal.19-22.
- 6.Horváth A.(2006):Délkelet-Erdély térségi turizmus fejlesztésének kihívásai, II.Országos Turisztikai Konferencia, Pécs, oldal.352-362.
- 7.Horváth A.(1999):Turizmus a kultúrában,kultúra a turizmusban, Magyar Művelődési Intézet, Szentendre, oldal.100-125.
- 8.Horváth A.(2005):Falusi turizmus-vidékfejlesztés, Országos Széchényi Könyvtár, Pécs, oldal.189-200.
- 9.Husz M.(2007):Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, oldal.252-256.
- 10.Kiss T., Barna G. és Deák A.(2013):Székelyföld turisztikai régió-Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, oldal.37-77.
- 11.Kovács D.(2003):Falusi és vidéki turizmus-értelmezések a nemzetközi irodalomban, V.évfolyam IV.szám, Budapest, oldal.9-13.
- 12.Lengyel M.(1986):A turizmus állandó és új tényezői,valamint motivációi, Nemzeti Közforgalmazati és Tankönyv kiadó, Budapest, oldal.161-172.
- 13.Nagy B.(2013):A turisztikai helymarketing Székelyföldön, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, oldal.88-100.
- 14.Nuryanti K.(1996):A kulturális turizmus sokszínűsége, Akadémiai Kiadó, Budapest, oldal.11-16.
- 15.Michalkó G.(2004):A turizmuselmélet alapjai, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, oldal.55-75.

- 16.Michalkó G.,Németh J.,Ritecz Gy.(2020):Turizmusbiztonság, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, oldal.23-36.
- 17.Orbán B.(1868):Székelyföld leirása, II.kötet, Ráth Mór kiadása, Budapest, oldal.123-130.
- 18.Puczkó L. és Rácz T.(2003):Turizmus a történelmi városokban, Turisztikai Oktató és Kutató Kkt., Budapest, oldal.90-111.
- 19.Raffay Z.(2008):Ökoturisztikai kezdeményezések, VIII.Országos Turisztikai Konferencia, Pécs, oldal.2-6.
- 20.Remenyik B., Szabó L.(2019):Világutizmus, Dialog Campus, Budapest, oldal.12-14.
- 21.Sebestyén A.(2005):Erdélybe utazni más.A magyar turisztikai irodalom Erdély képe, Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Budapest-Pécs, oldal.7-9.
- 22.Tasnádi J.(2002):A turizmus rendszere, Aula kiadó, Budapest, oldal.180-190.
- 23.Vargyas A.(2001):Székelyföldi utikalauz,Pallas-Akadémia, Csikszereda, oldal.299-305.
- 24.Vofkori L.(2004):Falusi turizmus Erdélyben, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, oldal.55-60.

NYILATKOZAT

a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió¹ nyilvános hozzáféréseiről és eredetiségéről

A hallgató neve: László Andrea

A Hallgató Neptun kódja: F7ZO6Z

A dolgozat címe: A Székelyföldi turizmus helyzete és a vidéki térségek fejlesztésének lehetőségei

A megjelenés éve: 2024

A konzulens intézetének neve: Agrár-és Élelmiszergazdasági Intézet

A konzulens tanszékének a neve: Agrárgazdaságtani és Agrárpolitikai Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió² egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvárrepositori rendszerében.

Kelt: _____ 2024 _____ év _____ április _____ hó ____ 18 ____ nap

Hallgató aláírása

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

NYILATKOZAT

László Andrea (Neptun azonosítója: F7ZO6Z) Vidékfejlesztési Agrármérnök BSc szakos hallgató konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védésre **javaslom**.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: nem

Kelt: ____2024__ év ____április____ hó __19__ nap

Dr. Bánhegyi Gabriella
egyetemi docens